

Sági Matild: Kisvállalkozások túlélési esélyei az 1990-es években

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Sági Matild (2002) „Kisvállalkozások túlélési esélyei az 1990-es években”: in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 271–285.

Kisvállalkozások túlélési esélyei az 1990-es években

Sági Matild

1. Bevezetés

A piaczgazdaságra való áttérés egyik leglátványosabb következménye a magánszektor térhódítása volt Magyarországon. A vállalkozások száma már az 1980-as évek végén emelkedni kezdett, s a dinamikus növekedés az 1990-es évek közepéig tartott. Napjainkban több mint 700 ezer vállalkozás működik Magyarországon, többségükben kis-, és közepes vállalkozások, s a foglalkoztatottak közül minden tizedik önálló vállalkozó vagy önfoglalkoztató. A vállalkozásokkal és vállalkozókkal kapcsolatos korábbi szociológiai kutatások döntően arra a kérdésre koncentráltak, hogy honnan rekrutálódtak az új vállalkozók, milyen egyéni adottságok és jártasságok (képzettség, szaktudás, korábbi pozíció, kapcsolatok, az 1980-as évek második gazdaságában való részvétel, családi háttér, adaptációs készség és rugalmasság stb.) valószínűsítették azt, hogy valaki vállalkozóvá váljon¹. A vállalkozóvá válásról, a vállalkozások megalakulását elősegítő tényezőkről tehát meglehetősen széles körű ismeretekkel rendelkezünk a rendszerváltást követő időszakra vonatkozóan.

Ugyanakkor nemzetközi tapasztalat, hogy az újonnan alakuló kisvállalkozások igen nagy – ámbár országonként meglehetősen változó – aránya az alakulást követő néhány éven belül megszűnik (Bögenhold–Staber 1991; Kuczi 1999). Vannak, akik kisebb-rövidebb szünet után újra vállalkoznak, míg mások egy próbálkozás után inkább az alkalmazotti létet választják. Azok száma tehát, akik valaha vállalkoztak, lényegesen meghaladja a vállalkozók számát egy-egy adott évben, vagy periódusban. Az 1990-es években megalakuló kisvállalkozások vizsgálatakor tehát nem elegendő annak megállapítása, hogy kikből lesznek a vállalkozók, de politikai és gazdasági szempontból legalább ilyen fontos annak elemzése, hogy mi lesz az újonnan ala-

¹ A teljesség igénye nélkül, lásd pl.: Böröcz–Róna-Tas 1995; Bruszt–Stark 1996; Hankiss 1989; Kolosi–Róna-Tas 1992; Kolosi–Sági 1996, 1997; Kolosi 2000; Laki 1994, 1998; Nee 1989; Róbert 1996, 1999; Róna-Tas 1994; Róna-Tas–Böröcz 1997; Sági 1994; Stark 1992, 1996; Szalai 1996, 1997; Szelényi–Szelényi 1995; Szelényi–Eyal–Townesley 1996; Tóth 1998.

kult vállalkozások további sorsa, mekkora arányban bizonyulnak életképesnek, és milyen tényezők befolyásolják a kisvállalkozások túlélési esélyeit.

Az 1990-es évek vége felé a témával foglalkozó kutatók figyelme ezért egyre inkább elfordult a vállalkozások kialakulásának, a vállalkozóvá válás folyamatának elemzésétől a vállalkozások sikerességét, túlélését és prosperitását befolyásoló tényezők vizsgálata felé.

Ilyen vizsgálat folyt a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszékén 1993 és 1996 között, Lengyel György vezetésével.² (Lengyel 1999a) A kutatócsoport a kisvállalkozások egy mintáját kereste fel egy kérdőíves felmérés keretében, majd három évvel később megvizsgálták, hogy mi történt az első alkalommal válaszoló cégekkel és egyénekkkel. A kutatás az egyéni vállalkozásokra koncentrált, és eredményei az átalakulás egy bizonyos periódusára vonatkoznak. Az eredeti mintából három év után 750 vállalkozást találtak, ebből 222 megszűnt céget regisztráltak. Ellenben 707 vállalkozásnak nem akadtak a nyomára a kutatók. A kutatás ezzel együtt lehetővé tette, hogy számos elméleti feltevést teszteljenek a túléléssel kapcsolatban. Eredményeik szerint a sikeres vállalkozáshoz a vállalkozás megalakítását elősegítő, az "átalakulás-irodalomból" jól ismert tényezőkön túl szükség van megfelelő kapcsolatteremtő készségre, jó meglátásokra és gyorsaságra, illetve rugalmasságra (Lengyel 1999b: 14; Órszigethy 1999). Maga a vállalkozóvá válás sem egyik pillanatról a másikra történik. Fokozatosan halmozódnak fel azok a tapasztalatok, szakmai ismeretek és személyes kapcsolatok, amelyeket fel lehet használni az önálló gazdasági tevékenység során (Laki 1994; Kuczi 1999: 112). A kapcsolati tőkét elemezve, a kutatók arra is rámutattak, hogy az erős kötelékek dominanciája összességében inkább korlátozza, mint segíti a vállalkozói tevékenységet (Granovetter 1973, 1985). A hazai empirikus kutatások eredményei szerint az önfoglalkoztatók és a mikrovállalkozások elsősorban családi kapcsolataikra szeretnek támaszkodni (Laky 1998: 33). A túlélésre vonatkozó vizsgálatok tanúsága szerint viszont az erős kötésekre támaszkodás inkább a korábbi megszűnést valószínűsíti (Czakó 1999: 38; Lengyel 1999b: 13–14). A gyenge kötések közül a poszt-szocialista átalakulási folyamat elemzése szempontjából külön jelentősége van a volt káderek körében felhalmozódott, gyenge kötésekben alapuló kapcsolati tőkének. Sokak szerint az ilyen típusú háttér jelentősen befolyásolhatja a kis- és középvállalkozások sikerességét (Hankiss 1989; Nee 1989; Staniszki 1994). A hazai kutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy a gyenge

² Itt szeretnék köszönetet mondani Janky Bélának, aki a kutatás eredményeit kiváló tanulmányában összegezte (Janky 2001).

kötések létezése elősegíti a vállalkozások túlélését Magyarországon is. Kutatási eredmények szerint általában azokban az országokban, ahol a gyenge kötések dominálják az emberek kapcsolatait, életképesebb kisvállalkozások jöhetnek létre (Laky 1998).

Lengyel Györgyék kutatása kiválóan rámutat azokra a tényezőkre, amelyek a kisvállalkozások egy bizonyos körének túlélési esélyeit és sikereit befolyásolják. Sajnos, nekik is szembe kellett nézni azzal a problémával, hogy a vállalkozások egy köre rejtve marad a kutatók számára. Panelkutatásuk során az induló minta közel fele nyomtalanul eltűnt, sorsukról csak feltételezésbe bocsátkozhattak. Bizonyos vállalkozói köröket pedig a nyilvántartás hiánya miatt eleve el sem tudtak érni azzal a módszerrel, melynek kiinduló bázisát a nyilvántartott kisvállalkozások képezték. Ezért mi a vizsgálatunk során a lehetőségekhez képest megpróbáltuk bevonni azokat a kisvállalkozásokat is, amelyek korábban rejtve maradtak a kutatók szeme elől. Kutatásunk középpontjában tehát a kis- és középvállalkozások túlélési esélyeinek elemzése áll. Elméleti megfontolások és a korábbi kutatások alapján³ felállított hipotézisünk szerint a kisvállalkozások életképességét egyaránt befolyásolják belső (egyéni) és külső (környezeti) hatások. Az egyéni szintet a kezdő vállalkozók tőkeereje, képzettsége, piacképes szaktudása, alkalmazkodóképessége, piacismerete és marketingstratégiája jelenti, amelyet hipotézisünk szerint nagyban befolyásol a vállalkozó korábbi munkaerő-piaci státusa és kapcsolatrendszere. Külső környezeti hatásként kell figyelembe venni a termék vagy szolgáltatás iránti piacképes kereslet nagyságát (konjunkturális hatás), a pénzügyi feltételeket (hitelfeltételek, kamatok), valamint általában az ország gazdasági helyzetét és aktuális intézményi struktúráját. Elemzésünk során tehát egyrészt feltérképezzük azt, hogy az 1990-es években mekkora volt a kis-, és középvállalkozások túlélési esélye globálisan, illetve a cég által kínált termékcsoportok és szolgáltatások szerint Magyarországon. Másrészt vizsgáljuk az egyéni, illetve társadalmi-gazdasági tényezők hatását az újonnan alakult kisvállalkozások életképességére.

Közismert tény, hogy az egyéni vállalkozások és a jogi személyiség nélkül működő társaságok tekintélyes hányada a közterhek kikerülésére jött létre. Az egyéni vállalkozók és a kisvállalkozások tulajdonosainak nagy része gyakorlatilag "bújtatott alkalmazott". Habár a "másodállású kisvállalkozók" tényleges státusát alkalmazotti voltuk határozza meg, vállalkozásaik valós kisvállalkozásként jelennek meg a gazdasági életben. Ezért elemzésünkben

³ A korábban említett "átalakulás-irodalmon" túlmenően szeretném kiemelni a következőket: Bourdieu 1985, Coleman 1990, Granovetter 1985, Lengyel 1999a.

mind a “főállású”, mind pedig a “másodállású” kis-, és közepes vállalkozások túlélési esélyeit vizsgáljuk. Az elemzés során külön tárgyaljuk azt, hogy a kis-, és közepes vállalkozások e két típusa lényegesen különbözik-e egymástól, és ha igen, milyen különbségek mutathatók ki e két vállalkozásforma túlélési esélyeiben.

A rendszerváltás strukturális hatásával kapcsolatos korábbi tanulmányok (Kolosi–Sági 1996; Kolosi–Bedekovics–Szivós 1998; Kolosi 2000) arra is rámutattak, hogy a nagy társadalm szerkezeti változások az 1990-es évek közepére lezajlottak, 1995 táján “az ajtók záródtak”. Ezt követően lényegi strukturális változásokra már nem kell számítani, az 1990-es évek végétől az újonnan kialakult strukturális viszonyok “finom hangolása” kezdődött el Magyarországon. Elemzésünk során rámutatunk, hogy ebben az időszakban a kisvállalkozások túlélési esélyeinek szempontjából is befejeződött a nagy átrendeződés időszaka, az 1990-es évek végére kialakult a kisvállalkozások alakulásának és megszűnésének egy olyan dinamikus egyensúlya, amelynek során évente gyakorlatilag változatlan arányban szűnnek meg kisvállalkozások, illetve alakulnak új kis-, és középvállalkozások.

2. Adatok és módszerek

Az egyéni vállalkozókról nincsen olyan elérhető központi nyilvántartási rendszer, amelynek segítségével akár csak vázlatosan is leírhatnánk e társadalmi csoport belső strukturáját, illetve a vállalkozások alakulásának és megszűnésének dinamikáját. A jogi személyiség nélküli, illetve a jogi személyiséggel rendelkező társas vállalkozások esetében ugyan van kötelező központi adatnyilvántartási rendszer, viszont korábbi kutatási tapasztalataink szerint ez nem teljesen naprakész, a központi nyilvántartásban szereplő cégek jelentős hányada nem működik, megszűnt, vagy sosem létezett a bejelentett címen.

További módszertani problémát okoz az, hogy még a valós, működő kisvállalkozások esetében is a cég megszűnése után gyakorlatilag lehetetlen megtalálni a korábbi tulajdonosokat, kideríteni, hogy mi történt a megszűnt vállalkozással: átalakult, tulajdonosa új céget alakított helyette, vagy csődbe ment. Következésképpen kutatási célunk megvalósításához olyan új adatfelvételre volt szükség, amely oly módon reprezentálja a jelenlegi, illetve a megszűnt kis-, és középvállalkozásokat, hogy a minta kiválasztásakor nem támaszkodhatunk meglevő statisztikai forrásokra és céginformációkra. Ezen cél megvalósításához olyan, a felnőtt magyar népességet reprezentáló adatbázist építettünk ki, amely – retrospektív kérdezési technikát alkalmazva – információ-

forrásul szolgált mind a jelenlegi, mind pedig a korábbi (megszűnt, átalakult) vállalkozások tulajdoni szerkezetéről, nagyságrendjéről, és a cég, illetve vállalkozás kialakulást követő sorsáról. A vállalkozói kérdés-blokkot 2000 decemberében, 2001. januárban, februárban és márciusban egy-egy TÁRKI Omnibusz kérdőív részeként kérdeztük le. A minták, melyek esetszáma minden alkalommal 1500–1500 fő volt, a felnőtt magyar népességet reprezentálta. 2001 áprilisában egy nagyobb mintanagyságú kutatás részeként további 2600 személytől kérdezték meg a szóban forgó kérdéseket. Természetesen ez utóbbi adatfelvétel is olyan valószínűségi mintára épült, amely a felnőtt magyar népességet reprezentálta. Az így nyert adatokat egy adatbázisban egyesítettük.

A súlyozott adatbázis elemszáma 8577, ebből 1012 válaszadónak volt valaha életében fő-, vagy másodállású vállalkozása. A minta valószínűségi minta, így az elemzés során nyert következtetések a statisztikai hibahatárokon belül a teljes felnőtt népességre általánosíthatóak.

Az adatgyűjtés nem vállalkozásokra, hanem vállalkozókra fókuszál. Egy-egy kérdezettnek több vállalkozása is lehetett, voltak olyanok, akik életük egy-egy szakaszában felhagytak a vállalkozással, majd újrakezdték azt. Az esetek többségében azonban egy kisvállalkozónak egyszerre csak egy vállalkozása van, s a kisvállalkozásokról – különösen a másodállású, illetve a megszűnt kisvállalkozásokról – a jelenleginél megbízhatóbb adatgyűjtési technikát nem ismerünk. Az elemzés tehát a kisvállalkozók vállalkozásainak sorsáról szól, s ezen keresztül analizálja a kisvállalkozások túlélési esélyeit, és ezek meghatározó tényezőit.

3. A kisvállalkozások kialakulásának és megszűnésének időpontja

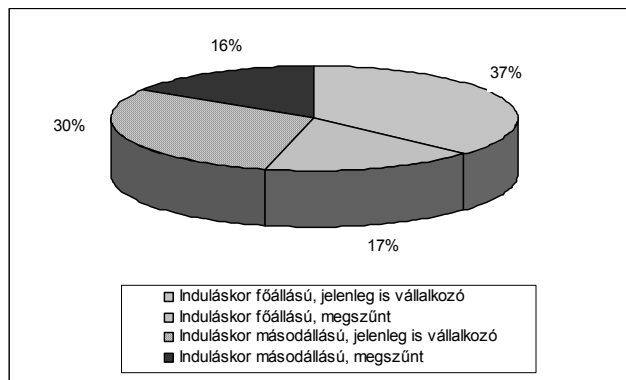
Adataink szerint a felnőtt magyar népesség mintegy 12%-a vállalkozott valamikor élete során. A vállalkozások harmada megszűnt, kétharmada pedig jelenleg is létezik.

A teljes népesség 5,4%-a másodállású vállalkozással kezdte vállalkozói karrierjét, ami az összes, valamikor létezett kisvállalkozások 46%-át teszi ki. A felnőttek 6,4%-a vállalkozói próbálkozását főállásúként kezdte, az összes, valamikor létezett kisvállalkozókat tekintve pedig 54%-ra tehető azok aránya, akik induláskor főállásúak voltak.

1. táblázat. A felnőtt lakosság vállalkozói története, a vállalkozások induláskori státusa, és későbbi sorsa, 2000–2001 (%)

	Megoszlás	N
Sose vállalkozott	88,2	7564
Induláskor főállású, jelenleg is vállalkozó	4,4	377
Induláskor főállású, megszűnt	2,0	170
Induláskor másodállású, jelenleg is vállalkozó	3,5	301
Induláskor másodállású, megszűnt	1,9	166
Összesen	100,0	8577

1. ábra. A vállalkozások sorsa induláskori státusuk szerint (%)

Eredményeink szerint, ha a teljes mintát, azaz az 1988 előtt, illetve az 1987 után vállalkozást indítókat tekintjük, semmilyen kapcsolat nincs a vállalkozó státusa (fő-, vagy mellékállás) és a vállalkozás életképessége között. Mind a fő-, mind pedig a mellékállásúnak indult vállalkozások kétharmada bizonyult életképesnek hosszú távon.

Adataink szerint a rendszerváltást követő években viszonylag egyenletes a kisvállalkozások indulásának aránya. Az összes, elemzésbe bevont vállalkozás 2%-a alakult 1988-ban, 3,5%-a 1989-ben, az ezt követő években, 1996-ig bezárólag, közel azonos számú kisvállalkozás alakult, ami az összes, valamikori vállalkozások 5–6%-át tette ki. 1995-ben alakult a legtöbb kisvállalkozás, a későbbiekben ez az arány csökkent, 4% körüli értéken stabilizáló-

dott. Bár adataink azt mutatják, hogy 2000-ben valamivel több kisvállalkozás alakult, mint az ezt megelőző években. Ez nem feltétlenül jelenti azonban azt, hogy 2000–2001 fordulóján új trend kezdődött volna a kisvállalkozások alakulásának történetében. Adódhat ez az eltérés a retrospektív adatfelvétel hibájából is. Lehetséges, hogy a vizsgálatot közvetlenül megelőző időszakban alakult vállalkozásokra inkább emlékeztek a kérdezettek, mint az esetenként egy évtizeddel korábbi vállalkozási próbálkozásokra (2. táblázat).

2. táblázat. Vállalkozások alakulása és megszűnése évenként

Az alakulás éve	Túlélő vállalkozások aránya ^{a)}	A megszűnt vállalkozások aránya ^{b)}	Alakulási arány az adott évben ^{c)}	N	A megszűnés éve	Megszűnt vállalkozások aránya ^{d)}	N	Alakulás/megszűnés
1988 után, nem tudja pontosan	1,3	0,6	1,1	11	Nem tudja pontosan	3,7	12	0,92
1988 előtt	23,9	51,9	33,2	336	1988 előtt	15,0	50	6,72
1988	1,6	3,3	2,2	22	1988	3,1	10	2,20
1989	3,4	3,6	3,5	35	1989	4,4	15	2,33
1990	5,0	7,5	5,8	59	1990	6,1	20	2,95
1991	5,8	2,7	4,7	48	1991	3,2	11	4,36
1992	6,9	6,0	6,6	67	1992	4,5	15	4,47
1993	4,9	6,9	5,5	56	1993	4,6	15	3,73
1994	5,9	5,1	5,6	57	1994	5,6	19	3,00
1995	9,2	3,3	7,2	73	1995	8,4	28	2,61
1996	7,2	2,7	5,7	58	1996	8,5	28	2,07
1997	5,5	2,1	4,3	44	1997	6,5	22	2,00
1998	5,5	2,1	4,3	44	1998	8,5	28	1,57
1999	5,3	1,5	4,1	41	1999	5,3	18	2,28
2000	7,4	0,9	5,2	53	2000	8,3	28	1,89
2001	1,2		0,8	8	2001	4,4	15	0,53
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>1012</i>	<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>336</i>	

Megjegyzés: A 2001-es év nem teljes, az adatfelvételt követő 7 hónap során még alakultak, és meg is szűntek vállalkozások.

a) A jelenleg is működő vállalkozások hány százaléka alakult ebben az évben?

b) A megszűnt vállalkozások hány százaléka alakult ebben az évben?

c) Az összes vállalkozás hány százaléka alakult ebben az évben?

d) A megszűnt vállalkozások hány százaléka szűnt meg ebben az évben?

A vállalkozások megszűnésének éve szerint már nem mutatnak adataink egyenletes megoszlást (2. táblázat). Az 1990-es évek elején viszonylag kevés

kisvállalkozás szűnt meg, míg 1995-ben hirtelen megnőtt a megszűnő kisvállalkozások aránya. 1991-1993 között évente körülbelül négyszer annyi kisvállalkozás alakult, mint amennyi az adott évben megszűnt. 1994-ben és 1995-ben már nagyobb arányú a kisvállalkozások megszűnési rátája az adott évben alakuló vállalkozások számához képest, s *1996-tól stabilizálódik az az arány, hogy évente kb. kétszer annyi kisvállalkozás alakul, mint amennyi megszűnik.* (Lásd 2. táblázat 2. és 3. oszlop.) Nyilvánvaló, hogy az 1990-es évek elején azért szűnt meg kevesebb kisvállalkozás, mert az új vállalkozásoknak még nem volt idejük megszűnni, az alakulás után néhány évig a sikertelen vállalkozók is próbálkoztak a “cég” életben tartásával. Az 1990-es évekre kialakult arányok stabilitása pedig arra enged következtetni, hogy a kisvállalkozások alakulásának és megszűnésének évenkénti dinamikája is egy állandó értékre állt be a stabilizálódó piacgazdaság körülményei között.

Amíg tehát a nagyvállalkozások megalakulása döntően az 1990-es évek elejére-közepére tehető, s ezt követően jelentősen csökkent annak a valószínűsége, hogy valaki olyan vállalkozást indítson, ami rövid időn belül nagyvállalkozássá női ki magát, addig a kisvállalkozások számára a piaci viszonyok stabilizálódásával sem szűntek meg a lehetőségek. A kisvállalkozások megalakulását kevésbé befolyásolta a rendszerváltás konjunktúrájának egy szeri, vissza nem térő lehetősége, mint a nagyvállalkozásokét. A stabilizálódó viszonyok között kétszer annyi kisvállalkozás alakul, mint amennyi megszűnik. A következő években is arra számíthatunk tehát, hogy a kisvállalkozások száma lassan, de biztosan emelkedni fog.

4. A kisvállalkozások túlélési esélyei a megalakulás éve szerint

Az 1988-ban vagy korábban alakult (korai) vállalkozások több mint fele megszűnt napjainkra. A rendszerváltás körüli években (1989-ben és 1990-ben), tehát még a tisztázatlan, kialakulóban levő gazdasági viszonyok során megalakult kisvállalkozások is kisebb valószínűséggel bizonyultak stabilnak, mint a később alakultak, több mint egyharmaduk megszűnt napjainkra (3. táblázat). Az 1991-ben indult kisvállalkozásoknak 81%-a bizonyult életképesnek, a következő években alakult vállalkozások körében viszont már magasabb, 30% körüli a megszűnési arány. (Az 1993-ban alakult vállalkozások körében még ennél is nagyobb, 40%). Ezt követően, *az 1990-es évek közepétől, tehát az újonnan kialakult társadalmi-gazdasági rendszer stabilizálódásával, az egyes években megalakult vállalkozások túlélési rátája is stabilizálódott. Az ezekben az években alakult vállalkozások 15–16%-a szűnt meg,*

84–85%-a pedig hosszabb távon is stabilnak bizonyult. (Az 1998 után alakult vállalkozások körében ugyan magasabb a túlélési ráta, viszont ezekben az esetekben figyelembe kell venni, hogy a megalakulásuktól számítva még csak kevés idő telt el, azaz a kevésbé életképes kisvállalkozásoknak napjainkig “még nem volt idejük” megszűnni.)

Külön-külön elemezve a fő-, és másodállású vállalkozások túlélési rátáját a megalakulás éve szerint, adataink arra mutatnak rá, hogy lényeges összefüggés van mind a megalakulás éve, mind pedig a vállalkozás státusa és a túlélési ráta között (3. táblázat).

3. táblázat. A vállalkozások túlélési esélyei a megalakulás éve és a vállalkozás típusa szerint (%)

Indulás éve	Induláskor főállású, jelenleg is vállalkozó	Induláskor főállású, megszűnt	Induláskor másodállású, jelenleg is vállalkozó	Induláskor másodállású, megszűnt	Összesen	Túlélő főállású vállalkozás	Túlélő másodállású vállalkozás
1988 után, nem tudja pontosan	18,2	18,2	63,6		100,0	50,0	100,0
1988 előtt	14,0	19,9	34,2	31,8	100,0	41,2	51,8
1988	36,4	27,3	13,6	22,7	100,0	57,1	37,5
1989	40,0	20,0	25,7	14,3	100,0	66,7	64,3
1990	43,1	31,0	13,8	12,1	100,0	58,1	53,3
1991	54,2	10,4	27,1	8,3	100,0	83,9	76,5
1992	44,8	22,4	25,4	7,5	100,0	66,7	77,3
1993	39,3	23,2	19,6	17,9	100,0	62,9	52,4
1994	52,6	19,3	17,5	10,5	100,0	73,2	62,5
1995	44,4	6,9	40,3	8,3	100,0	86,5	82,9
1996	46,6	5,2	37,9	10,3	100,0	90,0	78,6
1997	50,0	13,6	34,1	2,3	100,0	78,6	93,8
1998	53,3	13,3	31,1	2,2	100,0	80,0	93,3
1999	70,7	12,2	17,1		100,0	85,3	100,0
2000	62,3	1,9	32,1	3,8	100,0	97,1	89,5
2001	62,5		37,5		100,0	100,0	100,0
Együtt	37,2	16,8	29,7	16,3	100,0	68,9	64,5

A fő-, és másodállású vállalkozások indulási év szerinti megoszlásának alakulásában 1988 számít vízválasztónak. Az 1988 előtt alakult kisvállalkozások kétharmada másodállású vállalkozás volt, míg 1988-ban, illetve utána

ez az arány megfordult: a rendszerváltást követően alakult kisvállalkozások kb. kétharmada volt főállású vállalkozás.

Az 1988 előtt alakult vállalkozások közül mind a fő-, mind pedig a másodállású vállalkozások kisebb valószínűséggel maradtak fenn, mint a később alakult kisvállalkozások, és különösen magas a korai főállású vállalkozások megszűnésének aránya.

Az 1988 és 1990 között alakult vállalkozások körében dinamikusan emelkedett az életképes főállású kisvállalkozások aránya. Ugyanakkor ezekben az években szűnt meg a legtöbb főállásúként indult vállalkozás. Ezek az évek tehát a kockázatos évnek tekinthetők: sokan megpróbálkoztak önálló főállású vállalkozással, egyre magasabb arányban sikeresnek is bizonyultak a vállalkozások, de sokan fel is hagytak a próbálkozással az első sikertelenség után. Ezekben a kezdeti években a másodállású vállalkozások aránya, és túlélési rátája jelentős ingadozásokat mutat.

Első pillantásra úgy vélhetnénk, hogy az 1991-es év volt az életképes kisvállalkozások magalakulásának "arany éve". Ugyanebben az évben nem alakult kiugróan sok kisvállalkozás, viszont azok, amelyek ebben az évben alakultak, az átlagosnál nagyobb arányban bizonyultak hosszú távon életképesnek. A részletesebb elemzések azonban rámutattak, hogy az 1991-ben alakult kisvállalkozások közül azért maradtak többen talpon, mint az ezt követő egy-két évben, mert az ekkor alakult kisvállalkozások zöme mezőgazdasági vállalkozás volt, s ezek a földtulajdon "tehetetlenségi nyomatéka" folytán kisebb valószínűséggel szűnnek meg, mint a nem mezőgazdasági vállalkozások. Leszámítva a mezőgazdasági vállalkozókat, az 1991–1994 közötti időszakban alakult kisvállalkozások kevésbé bizonyultak stabilnak, a későbbi időszakban alakultakhoz képest. Ezekben az években kezdtek vállalkozásba azok is, akik az önállóvá válást nem tervezték a korábbi években, nem készültek rá előre, a vállalkozóvá válásukkal inkább a rendszerváltás konjunktúráját próbálták meg kihasználni. Az 1990-es évek elején alakult nem mezőgazdasági vállalkozások körében viszonylag magas, 30–40%-os a megszűntek aránya.

A kilencvenes évek közepétől stabilizálódni látszik a frissen alakult fő-, és másodállású vállalkozások kétharmad-egyharmados aránya, és ezek túlélési rátája is. *Napjainkban jellemző a frissen alakult főállású vállalkozások körében a 20% körüli lemorzsolódási ráta, a frissen alakult másodállású vállalkozások pedig határozottan stabilnak mutatkoznak, ezek a főállású vállalkozásoknál lényegesen alacsonyabb valószínűséggel szűnnek meg (3. táblázat).*

A rendszerváltást megelőző időszakban alakult kisvállalkozások vagy rögtön az indulás évében megszűntek, vagy pedig hosszú távon is életképesnek bizonyultak. A rendszerváltást követően alakult vállalkozások esetében viszont az első három év számít kritikus időszaknak. *Azok a kisvállalkozások, amelyek az első három évben nem szűnnek meg, nagy valószínűséggel hosszú távon is működőképesekek lesznek.*

5. A megszűnt vállalkozások tulajdonosainak további sorsa

A megszűnt vállalkozások tulajdonosainak fele (49%) visszament alkalmazottnak. Ez az arány csak a legfiatalabb vállalkozások (és válaszadók) esetében magasabb: az 1994 után alakult, illetve megszűnt vállalkozások tulajdonosainak 58%-a lett alkalmazott a vállalkozás megszüntetése után. Azok, akik első vállalkozásukat is főállásuként alapították, jobban ódzkodtak az alkalmazotti státustól. Körükben a függetlenség iránti igény az átlagosnál nagyobb. Harmaduk lett csak alkalmazott, szemben a másodállásuként induló vállalkozók esetében regisztrált 78%-os aránnyal.

Az összes, vállalkozását beszüntető vállalkozó 14%-a *munkanélküli* lett vállalkozása befejezését követően. Ez az arány a “korai” vállalkozók esetében magasabb (17%), a később kezdők körében alacsonyabb, mintegy 10%, és az 1991-ben vállalkozásba kezdő, de ezzel felhagyók esetében is 10%.

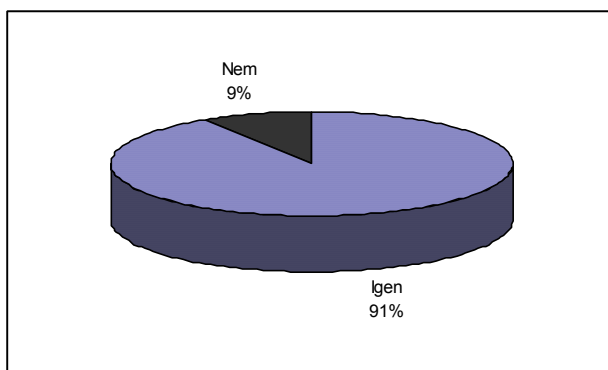
Minden tizedik olyan vállalkozó, aki 1988–1990 között kezdett vállalkozni, és ezzel felhagyott, *nyugdíjba vonult* a vállalkozását követően. Ez az arány a később kezdő (és fiatalabb) válaszolók esetében lényegesen alacsonyabb. A nem főállású vállalkozók közül is az átlagnál többen (12%) említették azt, hogy vállalkozásukat követően nyugdíjasok lettek. Ez esetben nyilván ellenkező irányú oksági összefüggésről van szó: mivel nyugdíjba vonultak, tovább már nem kellett számlát adniuk, így a vállalkozás okafogyottá vált, tehát megszüntették. (A másodállású vállalkozók körében a nyugdíjasok aránya igen csekély, így az nem szolgál kielégítő magyarázattal, hogy a másodállású nyugdíjas vállalkozók egyszerűen “csak” nyugdíjasok maradtak vállalkozásuk megszűnése után.)

Kimagasló arányban (22%) váltak rokkantnyugdíjasokká az 1991-ben indult, és azóta megszűnt vállalkozások tulajdonosai. Ezt a tényt elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy e vállalkozások között az átlagosnál nagyobb volt az idősebb falusiak által vitt mezőgazdasági vállalkozások aránya. A vidéki, mezőgazdasági dolgozók körében pedig a rokkantosság fordulhat elő az átlagosnál magasabb arányban.

6. A túlélő vállalkozások jellemzői

Az 1987 után vállalkozóvá váló, és napjainkban is vállalkozók elsöprő többsége jelenleg is ugyanazt a vállalkozást viszi, amit elkezdett. Míg a korai kisvállalkozók egynegyede az eltelt időszakban vállalkozást, vállalkozási formát váltott, a nagyvállalkozók pedig bátran változtatják a vállalkozásaikat, addig a rendszerváltás után kisvállalkozóvá válók 91%-a stabilan tartja magát az eredeti cégében (2. ábra).

2. ábra. A jelenlegi vállalkozás megegyezik-e a kezdő vállalkozásával? – kérdésre választ adók megoszlása (%)

Ennek megfelelően, a működő kisvállalkozások elsöprő többségének cégformája is változatlan maradt a megalakulás óta. Az 1987 után alakult, és napjainkban is működő kisvállalkozások 58%-a egyéni vállalkozás, 20%-uk jogi személyiség nélküli társas vállalkozás, 9%-uk jogi személyiséggel rendelkező vállalkozás, 13%-uk pedig mezőgazdasági egyéni vállalkozás (ős-termelő).

A cégek fő tevékenységi formái sem térnek el jelentősen az induláskori állapottól. Az 1987 után indult, és jelenleg is működő kisvállalkozások 17%-a foglalkozik mezőgazdasággal, 8%-uk építőiparral, 6%-uk nem építőipari, egyéb ipari tevékenységgel, egynegyedük kereskedelemmel, s 3–4%-uk közlekedéssel, kultúrával, illetve egyéb tevékenységgel. Ugyanakkor az induláskori állapothoz képest nőtt a szolgáltatással is foglalkozó kisvállalkozások aránya, 36%-ról 43%-ra.

A túlélő társas vállalkozások elsöprő többsége is alapvetően családi vállalkozás. Kétharmaduk teljes mértékben családi tulajdonban van, s csak 13%-uk esetében nincs többségi tulajdonosa a kérdezett családjának a cégben. A tulajdoni viszonyok sem módosultak sokat az induláskori állapothoz képest. A társas vállalkozások 73%-ának esetében változatlan maradt a család részesedése a cégben. Mindössze három vállalkozó részesedése csökkent, a többiek esetében pedig nőtt a család tulajdoni hányada.

A működő kisvállalkozások 27%-a foglalkoztat alkalmazottat, ami összességében változatlan arányt mutat a megalakuláskori állapothoz. Ugyanakkor az alkalmazottak tekintetében történt egy kis átrendeződés a cégek között. Az alkalmazott nélkül induló társas kisvállalkozások egyike sem kezdett el alkalmazottat foglalkoztatni. Az alkalmazottal induló kis cégek közül minden tizedik megszüntette az alkalmazott foglalkoztatását, ugyanakkor az alkalmazott nélkül indulók egyharmada elkezdett külső személyeket is foglalkoztatni.

Valamelyes változás következett be e cégek fogyasztóinak szerkezetében. Az induláskori állapothoz képest valamelyest csökkent a csak egyéni fogyasztóknak (38%-ról 35%-ra), illetve a csak cégeknek (24%-ról 23%-ra) termelők aránya, s így növekedett a "több lábon álló" kisvállalkozások száma.

A túlélő kisvállalkozások 81%-ának változatlan maradt az alaptőkéje, 3%-é csökkent, 19%-uké pedig nőtt. Így a működő, 1987 után alakult kisvállalkozások alaptőkéjének átlagos nagysága másfél millió forintba emelkedett.

Összefoglalva, az 1987 után kisvállalkozóvá váló, és napjainkban is vállalkozókra a "stabil változatlanság" a jellemző. Többségük célja az önfoglalkoztatás, a vállalkozásuk nem nő lényegesen, s szinte kizárt, hogy kisvállalkozóból nagyvállalkozóvá váljanak.

IRODALOM

- Bourdieu, P. 1985: The forms of capital. In: Richardson, J. G. (ed.): Handbook of theory and research for the sociology of education. New York, Greenwood.
- Bögenhold, D. – Staber, U. 1991: The decline and rise of self-employment. *Work Employment and Society* 5: 223–239. p.
- Böröcz J. – Róna-Tas Á. 1995: Formation of new economic elites. Hungary, Poland and Russia. *Theory and Society*, (24) 5: 751–781. p.
- Bruszt L. – David Stark 1996: Vállalkozói tulajdonosi hálózatok a kelet-európai kapitalizmusban. *Közgazdasági Szemle*, 1996. 3. sz. 183–203. p.
- Coleman, J. S. 1990: Social capital. In: Coleman, J. S. (ed.): *Foundations of social theory*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.

- Czakó Á. 1999: A kisvállalkozások túlélési valószínűsége. In: Lengyel Gy. (szerk): Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere. Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. 29–46. p.
- Granovetter, M. 1973: The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78: 1360–1380. p.
- Granovetter, M. 1985: Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91: 481–510. p.
- Hankiss E. 1989: A nagy koalíció, avagy a hatalom konvertálása. *Valóság*, 2. sz. 15–31. p.
- Janky B. 2001: A kisvállalkozások túlélési esélyei Magyarországon. 1. kötet. Előzetes áttekintés az eddigi kutatások és a statisztikai adatok alapján. A tanulmány a “Kisvállalkozások túlélési esélyeinek kutatása” című program keretében született. A vizsgálatot a Gazdasági Minisztérium megbízásából a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Rt. végezte.
- Kolosi T. 2000: A terhes babapiskóta. (Sági M. és Róbert P. közreműködésével). Budapest, OSIRIS Kiadó.
- Kolosi T. – Bedekovics I. – Szívós P. 1998: Munkaerőpiac és jövedelmek. In: Sik E. – Tóth I. Gy. (szerk.): Zárótanulmány. Magyar Háztartás Panel. Budapest, BKE-TÁRKI. 8–21. p.
- Kolosi T. – Róna-Tas Á. 1992: Az utolsókból lesznek az elsőek? A rendszerváltás társadalmi hatásai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 3–26. p.
- Kolosi T. – Sági M. 1996: Rendszerváltás és társadalomszerkezet. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 1996. Budapest, TÁRKI. 149–197. p.
- Kolosi T. – Sági M. 1997: Rendszerváltás – elitváltás. Századvég, 5. sz. 3–21. p.
- Kuczsi T. 1999: Vállalkozói habitus. In: Lengyel Gy. (szerk): Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere. Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. 105–126. p.
- Laki M. 1994: A magánvállalkozások növekedési esélyei Magyarországon. *Külgazdaság*, 12. sz. 41–54. p.
- Laki M. 1998: Kisvállalkozások a szocializmus után. Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány.
- Laky T. 1987: Eloszlott mítoszok - tétova szándékok. *Valóság*, 6. sz. 34–49. p.
- Laky T. 1998: A kisvállalkozások növekedésének korlátai. *Szociológiai Szemle*, 1. sz. 23–40. p.
- Lengyel Gy. (szerk.) 1999a: Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere. Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.
- Lengyel Gy. 1999b: Megszűnés, bővülés, kapcsolat: a kisvállalkozások helyzete (1993-1996). In: Lengyel Gy. (szerk): Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere. Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. 7–28. p.
- Nee, V. 1989: A theory of market transition: from redistribution to market. *American Sociological Review*, 51: 663–681. p.
- Őrszigethy E. 1999: Egy kisváros vidéki pillérei. In: Lengyel Gy. (szerk): Kisvállalkozások megszűnése, bővülése és kapcsolatrendszere. Budapest, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. 173–200. p.
- Róbert P. 1996: Vállalkozók és vállalkozások. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 1996. Budapest, TÁRKI.
- Róbert P. 1999: Kikből lettek vállalkozók? A vállalkozóvá válás meghatározó tényezői Magyarországon a kommunizmus előtt, alatt és után. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz. 403–427. p.
- Róna-Tas Á. 1994: Elit és rendszerváltás. *BUKSZ*, 420–425. p.
- Róna-Tas Á. – Böröcz J. 1997: Folyamatosság és változás az államszocializmus utáni bolgár, lengyel, cseh és magyar üzleti életben. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 48–75. p.
- Sági M. 1994: Managerek. Az új gazdasági elit rekrutációja. In: Andorka R. – Kolosi T. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 1994. Budapest, TÁRKI. 334–350. p.

- Staniszki, J. 1991: The dynamics of the breakthrough in Eastern Europe. Berkeley, University of California Press.
- Stark, D. 1992: Path dependence and privatization strategies in East Europe. *Politics and Society*, Vol. 6. No. 1. 17–54. p.
- Stark, D. 1996: Recombinant property in East European capitalism. *American Journal of Sociology*, 101. 993–1024. p.
- Szalai E. 1996: Az elitek metamorfózisa. In: Szalai E.: *Az elitek átváltozása*. Budapest, Cserépfalvi.
- Szalai E. 1997: Rendszerváltás és a hatalom konvertálása. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 77–99. p.
- Szelényi I. – Szelényi Sz. 1995: Circulation and reproduction of elites during post-communist transformation in Eastern Europe. *Theory and Society*, Vol. 14. No. 5. Introduction.
- Szelényi I. – G. Eyal – E. Townsley 1996: Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai. *Politikatudományi Szemle*, 2., 3. sz.
- Tóth I. J. 1998: Vállalkozások tulajdonosi kapcsolatai Magyarországon 1992 és 1996 között. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz. 591–615. p.